

O SCHIȚĂ INEDITĂ A ISTORIOGRAFIEI ROMĂNEȘTI DATORATĂ LUI IOAN MAIORESCU (1843)

V. CRISTIAN

„Este dar istoria patriei cartea vieții pentru veacurile trecute și mai cu seamă pentru de față și pentru viitor”.

I. Maiorescu

Interesul pentru realizările istoriografice ale predecesorilor este vechi, el rezultând din chiar natura domeniului căruiua îi aparțin. Referirile la creațiile anterioare sînt, astfel, un demers firesc al istoricului, ele apărînd constant în opera sa. De cele mai multe ori, acestea se referă la probleme particulare, legate strict de obiectul investigației. Așturi de ele însă, apar și judecări de valoare cu un caracter general, ajungîndu-se treptat la schițe sau tablouri de ansamblu al fenomenului istoriografic sau universal, de un interes incontestabil pentru înțelegerea acestuia.

Situația își găsește o ilustrare interesantă în cazul istoriografiei românești. Aproape de la începuturile ei, principalele sale manifestări cuprind și aprecieri asupra realizărilor anterioare. În general, acestea sînt elogiate, pornindu-se de la rolul important acordat cunoașterii trecutului; acolo însă unde este cazul, nu lipsesc accentele critice, uneori dure chiar, în parte și din dorința de a face o distincție netă între meritul real și cel aparent.

Asemenea aprecieri își au începuturile încă la Macarie. Incepîndu-și *Cronica*, acesta arăta că „cele de pînă acum au fost alcătuite în chip fericit de acei scriitorii care înaintea noastră s-au arătat iubitori de învățătură și ni le-au lăsat nouă, copiilor lor, cu multă cinste”, făcînd și precizarea că „iar de cine au fost lucrate ne este cu totul neștiut se vede că de iubitori de bine”¹. Grigore Ureche, dînd o operă de o mult mai mare valoare, este mai reținut, întrucît, spune el, „letopisețul nostru cel moldovenesc așa de pre scurt scrie, că nici de viața domnilor, carii au fost toată cirna, nu alege, necum de lucrurile den lăuntru să alegeă”, căutînd explicația în faptul că „scriitorii noștri n-au avut de unde stringe cărți” în condițiile dificile în care au trăit, fiind necesar pentru scrierea istoriei proprii să se apeleze și la istorici străini², fiind primul care face aprecieri asupra valorii operei acestora pentru cunoașterea trecutului românesc. La rîndul său, Miron Costin se referă în mai multe rînduri la scrierile înaintașilor, făcînd o departajare netă în privința valorii lor. El lauda „osîrdia răposatului Urechie vornicului”, fiindcă „numai lui de această țară i-au fost mi-ă, să nu rămîie întru întunericul neștiinței”, chiar dacă acesta nu scrisese și despre primul „descălecat” („numai amelită la un loc”); este însă foarte dur la adresa lui Simion Dascălul și Misail Călugărul, întrucît adăosurile lor „nu letopisește, ce ocări sîntu”, ei trebuind „să dea seamă” pentru „basnele” lor, de vreme ce „nici ieste șagă a scrie ocară vecinică, unui neam, că scrisoarea este un lucru vecinicu”³. Face aprecieri critice, în legătură cu originea românilor, și asupra unor istorici străini, chiar dacă îi prezintă ca „mari și vestiți”⁴, după cum, în legătură cu perioada la care se referă *Letopisețul*, arată că istoriile străine „numai despre lucrurile ce-s mai însămnate, cum sînt războaiele, schimbările, scriu a țărilor megiașe, iară cele

¹ *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI* publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 90.

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 59.

³ Miron Costin, *Opere*, Ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1950, p. 242—243.

⁴ *Ibidem*, p. 243.

ce se lucrează în casa altuia de-amănuntul, adecă lucruri de casă n-au scris"⁵. În sfârșit, Ion Neculce face, la începutul *Predosloviei*, câteva constatări asupra predecesorilor, criticînd pe Simion Dascălul, Misail Călugărul, Evstratie Logofătul („aceștia, poate-fi, au fost oameni neînvățați, de n-au citit bine la istorii“), și subliniind progresul făcut de Miron Costin și Nicolae Costin față de Grigore Ureche (scriind, pentru o perioadă, după „izvodul acestuia“, „însă mult l-au mai împodobit, mai frumos“)⁶.

Prin cărturarii amintiți se puneau bazele unei tradiții, ce-i drept modestă, și în această privință. În majoritatea scrierilor istorice din secolele XVII—XVIII asemenea aprecieri însă lipsesc. Afirmatia este valabilă și pentru cărturarii Școlii ardeleni, o anumită excepție trebuind făcută pentru Samuil Micu. Prezintă „scriitorii cei din români“, acesta menționează principalii istorici moldoveni, rezumîndu-se să le pomenească numele (cu confuzia care va dăinui mai multă vreme între Miron și Nicolae Costin) și operele, atunci cînd îi sînt cunoscute („Ureche și Misail Călugărul au scris oarece din istoria românilor“)⁷; în schimb, faptul că Gh. Șincai a scris „Istoria românilor“ este „lucru foarte mare și pentru care mare laudă în neamul său s-ar cădea să aibă, numai de o ar pune în rînd și o ar sfîrși cum o au început“⁸.

Preocupări sistematice pentru istoriografia noastră au început cu generația de la 1848⁹. Le întîlnim la Aaron Florian, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian, Alexandru Papiu-Ilarian ș.a. Ele sînt legate fie de alcătuirea unor manuale sau sinteze de istorie, fie de necesitățile publicării izvoarelor, fie de încercările de a da o privire sintetică asupra culturii române. Inegale ca valoare și întindere, aceste preocupări ne dezvăluie strădania epocii de a pune în lumină o importantă moștenire spirituală, demers caracteristic concepției romantice.

O primă încercare a epocii este aceea datorată lui Aaron Florian¹⁰. În interesantele considerații pe care dascălul transilvănean de la Sf. Sava le face în *Precuvintare la Idee repede de istoria prințipatului Țării Românești* (1835), el se referă și la izvoarele narative, mai mult pentru a sublinia dificultățile pe care le implică cercetarea acestora. Cercetîndu-se „hronografurile țării și istoriile streine“, „se va vedea greutatea la care e supusă alcătuirea de istoria Țării Românești“, intrucît, „dintr-o mulțime de hronografuri ce se află pe la unii alții nu se potrivește două; istoriile streine, afară că nu conglăsuiesc nici decum cu hronografurile țării, apoi și ele singure își contrazic una altia“, situație asupra căreia vor reveni și alți istorici ai epocii, Mihail Kogălniceanu¹¹ sau mai puțin cunoscutul Ioan Albineț¹².

Mihail Kogălniceanu este, de altfel, autorul unor interesante preocupări asupra istoriografiei noastre mai vechi¹³, care aveau să-și găsească reflectarea

⁵ *Ibidem*, p. 42.

⁶ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 103.

⁷ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Editura Științifică, București, 1963, p. 74.

⁸ *Ibidem*, p. 76.

⁹ Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. VII; Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, p. 4.

¹⁰ Asupra acestuia Pompiliu Teodor, *Contribuția lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naționale*, „Acta Musei Napocensis“, V, 1958, p. 577—586; V. Cristian, *Opera istorică a lui Aaron Florian*, ASUI, XVI, 1970, fasc. 2, p. 113—133.

¹¹ În forma „hronografurile românești, mai ales în ceea ce se atinge de întîile timpuri ale Prințipatelor, nu se potrivește nicidecum cu autorii străini, nu se potrivește măcar între dinsele“ (M. Kogălniceanu, *Opere*, II, *Scrieri istorice*, Text stabil, studiu introductiv, note și comunicări de Al. Zub, Editura Academiei R.S.R., București, 1976, p. 392).

¹² I. Albineț, *Manual de istoria Prințipatului Moldovei*, Iași, 1845, p. XVI. Era reluată, aproape identic, formularea lui Kogălniceanu.

¹³ Vezi Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Editura Junimea, Iași, 1974, p. 536 și urm.

și în editarea cunoscutei sale colecții de cronici și care s-au manifestat de la începuturile activității sale publicistice. Ce-i drept, *Histoire de la Valachie* nu conține decât câteva aprecieri în legătură cu puținătatea surselor narrative utile acesteia, întrucît muntenii, „mereu ocupați cu războiul, n-au avut niciodată liniștea să cultive literale”, după cum scriitorii lor, ca și cei moldoveni, mai numeroși, s-au limitat la biografia prinților¹⁴. În același an însă, în *Moldau und Wallachei. Romänische oder wallachische Sprache und Literatur*, Kogălniceanu arunca o privire și asupra istoriografiei; pornind de la constatarea că: „românii nu au o însemnată lipsă în această ramură a literaturii”, el amintea „mulțimea de cronici române din deosebite vremi”, rămase anonime, pentru a se cîtera apoi la cei „trei mari istorici vechi” moldoveni, Grigore Ureche, Miron Costin și Dimitrie Cantemir, asupra ultimului, „cunoscut în Europa întregă”, stăruind mai mult, se referă și la scrieri mai recente, cum sînt cele ale lui Petru Maior (o „carte națională foarte bună”), *Anticile romanilor* scrise de Damaschin Bojincă (cu „un stil puțin îngrijit” însă) sau burtă privire asupra istoriei românești dintr-un manual, datorată lui Gr. Pleșoianu. Nu-și amintea însă numele lui Șincai, autor al unei lucrări care „este rodul unei munci de treizeci de ani și se zice a fi un cap de operă de scriere istorică”¹⁵. De altfel, apar și câteva inexactități, firești în condițiile imposibilității de a recurge la toate informațiile necesare.

Această privire a fost dezvoată de Kogălniceanu într-un proiect de discurs despre istoria culturii și a literaturii române care, s-a demonstrat recent, a fost alcătuit în 1839¹⁶. Referirile la istoriografie încep cu Ureche, „primul istoric moldovean”, prezentat ca un cărturar deosebit de cult, considerîndu-se că opera sa, „în formă de cronică”, ar cuprinde și cucerirea Daciei de către romani ca și invaziile, afirmație firească atunci datorită condițiilor în care se păstrasera copile. De altfel, și lui Miron Costin i se atribuie acea parte care fusese redactată de fiul său. La „al doilea istoric al Moldovei” este subliniată puterea de pătrundere a chestiunilor politice, datorită importanțului rang pe care îl deținea, ceea ce face ca „detaliile pe care le dă asupra curții domnitorilor să poată servi încă drept modele de narațiune”, străinii înșiși privindu-l, de asemenea, „ca pe un mare istoric”. Fiul său, Nicolae Costin, „a trăit și a plîns nefericirile care începeau să copleșească sârmana noastră patrie”. La Cantemir nu mai sînt menționate scrierile „cunoscute de întreaga Europă” subliniindu-se însă că el „a contribuit mult la progresul literaturii”. Contemporanul său, Ion Neculce, „celebru războinic, a fost mare istoric”. Pînă în vremea lor, literatura rămăsese „în întregime domeniul moldovenilor”. În timpul lui Brîncoveanu, iubitor al literelor, și muntenii au început să se afirme prin Radu Greceanu¹⁷ (menționat în *Prefața Istoriei* din 1837).

Un cânt de laudă este făcut lui Petru Maior, care a reanimat curajul moldovenilor; „le-a prezis că frumoase timpuri vor reveni, le-a reamintit într-un stil cald, energetic, măreția strămoșilor lor”. Cartea sa a făcut „minuni”, reunind toți patrioții, fiecare începînd „a-și cunoaște drepturile și datoriile pe care i le cerea patria”. Alături de el, Gh. Șincai a realizat prin *Ironica* sa „o lucrare de înmășă erudite”, prin publicarea așteptată a căreia, moldovenii și muntenii „vor începe să nu se mai îndoiască de numele de român”¹⁸.

Dintre istoricii contemporani este amintit, mai întii, Aaron Florian, pentru care Kogălniceanu are o mare stimă, cu istoria în trei volume a Țării Românești (*Idee repede*). „Totul este în această carte. Stil, idei, filozofie a istoriei, știință (cuvînt șters însă în text), pragmatică. Istoria sa este cea mai bună lucrare română în proză (între mai multe alte lucrări). Sînt amintiți, apoi, Gh. Săulescu,

¹⁴ Mihail Kogălniceanu, *Opere*. II. *Scrieri istorice*, p. 44—45.

¹⁵ *Idem*, *Opere*. I. *Beltristica, studii literare, culturale și sociale*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, Editura Academiei R.S.R., 1974, p. 244.

¹⁶ Vezi argumentația lui Paul Cornea în *Documente și manuscrise literare*, II. *Alese, publicate, adnotate și comentate* de Paul Cornea și Elena Piru, Editura Academiei R.S.R., 1969, p. 225 și urm.

¹⁷ M. Kogălniceanu, *Opere*, I, p. 264—265.

¹⁸ *Ibidem*, p. 266.

„om de o mare erudiție“ cu a sa *Istorie universală* și D. Bojincă pentru *Anticicle romanilor* și viața unor domnitori¹⁹.

Pentru ponderea acordată de Kogălniceanu istoriografiei în viața culturală, este interesant că el realizează o periodizare tripartită a literaturii tocmai pornind de la scrisul istoric. Perioada ei veche se termină cu Radu Greceanu și Radu Popescu în Muntenia, Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin și Neculce în Moldova. După „literatura decadenței sau fanariotă“, cu manifestări palide, fără culoare, noua perioadă a „literaturii noi“ se deschide cu Petru Maior, „autorul literaturii noastre moderne“²⁰. Și prin aceste considerații, scrierea lui Kogălniceanu prezintă un interes deosebit. Ce-i drept, rămasă în manuscris, nu avea să fie cunoscută contemporanilor. În schimb, ideile sale aveau să fie reluate și dezvoltate de Kogălniceanu în anii următori, după cum ea este revelatorie pentru preocuparea pe care epoca începuse să o manifeste față de producția istoriografică de până atunci.

Tocmai în acest context se plasează o încercare de sinteză asupra acesteia care a determinat rindurile de față. Ea se datorează lui Ioan Maiorescu, aflat atunci la Iași, care, după ce funcționase la Seminarul Veniamin, a fost numit profesor la Academia Mihăileană, atât de istoria universală, cât și de „istoria critică a patriei“. Pentru onorarea acesteia, a alcătuit un manual de Istoria Moldovei, păstrat în manuscris²¹. Acesta debutează cu o deosebit de interesantă *Introducere*, din care partea cea mai dezvoltată (a doua) privește tocmai *Izvoarele istoriei patriei*²².

Introdusă în planurile de învățămînt în 1843, „istoria patriei“ trebuia să se rezume, în condițiile politice de atunci, doar la istoria Moldovei. La ea se referă și cursul lui Ioan Maiorescu (care se intrerupe la anul 1476), pînă la întemeierea principatului fiind prezentată însă istoria întregului spațiu românesc. De altfel, dascălul transilvănean care venea în Moldova din Țara Românească, unde se va întoarce după scurta ședere la Iași, are o viziune globală asupra trecutului nostru, fapt care se reflectă și în modul în care sînt prezentate „izvoarele istoriei patriei“.

Acestea sînt precedate de cîteva considerații deosebit de interesante privind „ideea, folosul și trebuința istoriei patriei“. Ele sînt sugestive și pentru prețuirea pe care Maiorescu o acordă demersului istoriografic. Ce-i drept, el începe prin a da o definiție foarte sobră: „Prin istoria Patriei înțelegem o regulată înghetare a întâmplărilor celor mai însemnătoare care s-au săvîrșit în pămîntul în care trăim“²³. În continuare însă face o frumoasă pledoarie pentru absoluta necesitate a cunoașterii trecutului, în spiritul concepției romantice. La fel ca individul, societatea se dezvoltă treptat. În consecință, popoarele care au „de gînd să păsească înainte trebuie să cunoască toate gradurile prin care au trecut înaintașii săi, căci în alt chip nu este cu putință a se păși înainte“, fiindcă „orice măsură de îmbunătățiri dacă nu se va lua potrivit cu starea întru care ne aflăm și pe care am moștenit-o de la strămoșii noștri, vor fi cu totul zadarnice“. Aceasta, subliniază Maiorescu, dezvoltînd o răspîndită idee a epocii că nu se poate construi nimic viabil decît pornindu-se de la istorie, „este cauza de căpetenie pentru ce multe măsuri de reforme luate în multe staturi nu folosesc nimic pentru că noi cei ce lucrăm astăzi ne lenevim a căuta înapoi ce au fost eri“²⁴. De aici, singura concluzie ce se impune: „Apoi care altă carte, afară de istoria patriei, ne va arăta nouă drumul pe care au pășit mai marii noștri și treptele prin care au trecut pînă ce ne-au adus în starea în care ne aflăm?“²⁵. Dar istoria nu este necesară numai pentru dezvoltarea sensului evoluției sociale, prin care se asigură

¹⁹ *Ibidem*, p. 270.

²⁰ *Ibidem*, p. 287.

²¹ V. Cristian, *Ioan Maiorescu — profesor de istorie la Iași (1842—1843)* „Cercetări istorice (Serie nouă)“, VIII, 1977, p. 319—321.

²² B. A. R. S. R., Mss. rom. 5786 (*Istoria Moldovii*), f. 2—6.

²³ *Ibidem*, f. 1.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, f. 1—1v.

construcției istorice o temelie durabilă. La fel ca și contemporanii săi²⁶, Maiorescu insistă asupra rolului educativ al cunoașterii trecutului, forței sociale pe care o reprezintă aceasta. „Trei sînt elementele care însuflețesc atît pe om în parte, cît și pe popoară întregi: baera cătră pămîntul părinților, baera cătră credința lor și baera cătră cei de un singe cu noi, numai în aceste trei viețuiesc neamurile sufletește și istoria ne arată că numai însuflețite de aceste trei puteri s-au ținut națiile e nații”²⁷. Făcînd o referire la Sallustiu, el consideră că „staturile numai prin acelea puteri să țin prin care s-au întemeiat, de unde urmează că puterile acestea trebuiesc cunoscute, prețuite și cultivate, ca unele fără care nu poate viețui nici un popor”²⁸, ceea ce cuprindea și o pregnantă subliniere a importanței actului istoriografic.

Valabilă în general, cunoscerea trecutului îi apare ca indispensabilă pentru concetățenii săi; chiar dacă obiectul cursului era istoria Moldovei, constatările au un caracter general, ele privind, de fapt, întregul neam. Numai din puterile amintite „au izvorit acele fapte mari ale străbunilor noștri de care vom avea prilejul a ne minuna în istorie”, după cum „ca să putem viețui de aici înainte ca nație nu vom putea cu puterile acelea, dacă nu vom pute cunoaște istoria patriei”. Numai atunci se va putea însufleți un membru al comunității naționale „pentru patria sa cînd va ști a arăta cu degetul, aici, într-acest loc au căzut atîți și atîți din strămoșii mei, pe această cîmpie au udat-o strămoșii mei de atîtea ori cu sîngele lor ca să se apere în contra vrăjmașilor și să-mi pregătească mie un viitoriu mai fericit”. Pornind de la aceste constatări, Maiorescu dădea o nouă definiție a istoriei, remarcabilă prin frumusețea și concizia ei, poate cea mai inspirată din cele formulate în epocă: „Este dar istoria patriei cartea vieții pentru veacurile trecute și mai cu seamă pentru de față și pentru viitor”²⁹.

Ideea de „carte a vieții” se extinde și asupra modului cum este privită istoriografia. Maiorescu manifestă multă prețuire pentru marile realizări ale acesteia, chiar dacă aprecierile sale se mențin în limitele unei sobrietăți care-i este caracteristică și care era firească în cazul unui profesor de meserie. Trăsătura se reîntîlnește la ceilalți dascăli de istorie din epocă, fapt cu analogii și în alte regiuni ale Europei, mai ales în centrul acesteia. Ce-i drept, Kogălniceanu va rosti curînd inflăcăratul său *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, dar el venea din afara școlii și beneficia de un alt statut social, după cum prezentarea izvoarelor o face într-un mod cu totul general, puțînd introduce accente mai puternice decît în cazul unei expunerii mai ample, preferînd să insiste asupra citorva elemente. Maiorescu socotește necesar să dea detalii asupra unor lucrări rămase în manuscris, despre unele din ele elevii neputînd avea altfel cunostință, trecînd foarte repede peste cele tipărite, lesne accesibile, mai ales că editarea lor se realizase recent.

De altfel, majoritatea subcapitolului la care ne referim are în vedere lucrările rămase în manuscris. Noțiunea de „izvor” sau „document” este privită într-un sens utilizat de mai multe ori în epocă, incluzînd atît izvoarele narative, cît și lucrări de istorie, în vreme ce pentru „nenumărate decrete, hrisoave ale rigilor Ungariei, ale prinților Ardealului și mai mult decît toate hrisoavele domnilor din aceste prințipate”³⁰ nu se face decît această singură mențiune. „Izvoarele istoriei patriei” constituie, astfel, de fapt, o expunere asupra istoriografiei. Aceasta privește, o împunea natura cursului, în primul rînd Moldova, dar profesorul se referă, de fapt, la principalele producții istoriografice românești. De altfel, el vine cu repetate sublinieri privind importanța acestora pentru întreaga istorie românească. Uneori, e pe par să izvorască din rațiuni metodologice, dar pornesc de la o adîncă înțelegere a unității trecutului național românesc. Aceasta este vizibilă chiar de la început, cînd referindu-se la „pămîntul acesta” al Moldovei,

²⁶ V. Cristian, *Importanța istoriei în concepția generației pașoptiste*, ASUI, XX, 1974, fasc. 1, p. 7 și urm.

²⁷ B.A.R.S.R., Mss. rom. 5786, f. 1 v.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 2. Revenînd asupra unei idei expuse anterior, Maiorescu conchidea că „numai un fiu stricat și lepădat de natură, prin urmare un fiu netrebnic al patriei nu va cunoaște trebuința aceștii cărți” (*Ibidem*).

³⁰ *Ibidem*, f. 6.

ține să facă sublinierea „ca și toată Dacia lui Traian”³¹. Spre sfârșit, referindu-se la „Arhiva Românească” a lui Mihail Kogălniceanu, a cărei publicare „va ușura încercarea scriitorilor de a da la lumină o istorie critică a patriei”, făcea sublinierea că „de la această carte nu dorim altă decît ca ea să nu se ocupeze numai /de/ istoria Moldovei, ci cu istoria întregii nații românești”³². Cerința era motivată prin faptul „căci cel puțin atît este știut că niciodată nu se va putea scrie bine s.e. istoria Moldovei fără istoria nației românești și dincontra”³³. Această cerință rezultă dintr-o realitate istorică. Referindu-se la utilitatea unor istorii ale Țării Românești pentru cunoașterea istoriei Moldovei, el explica aceasta „fiindcă între principatele România și Moldavia au fost totdeauna relații, fiind aceeași soartă pentru amîndouă”³⁴.

Partea cea mai extinsă privește vechea istoriografie moldoveană, fapt care li apare firesc în condițiile în care „cu toată nepriința timpului, avem și documente scrise de pămînteni și de alți bărbați din sînul nației și cu drept cuvînt putem zice că Moldova în privința aceasta au întrecut pe celelalte părți a/le/ Daciei”³⁵. Prezentarea ei este totuși inegală. Pentru Ureche dă doar cîteva date esențiale, criticîndu-i însă interpolatorii, după cum reia confuzia, care se va menține multă vreme, privind contribuția lui Miron și Nicolae Costin³⁶. Acordă, în schimb, un spațiu important lui Ion Neculce (aproape trei pagini), poate și pentru că îl citise de curînd, pe care îl prețuiește atît ca istoric — îi premia unele aprecieri privind începuturile istoriografiei moldovene — cît și ca om politic. Il impresionează în mod deosebit relatarea evenimentelor din 1711, cărora, de altfel, cărturarul le consacrase cea mai extinsă parte a scrierii sale. Este impresionat de modul cum sînt judecate personalitățile legate de acele evenimente, caracterizate „atît din partea cea bună, cît și din partea cea slabă, fără nici o sfieală”³⁷, ca și de patriotismul lui Neculce. La Dimitrie Cantemir, deși face precizarea că el este „cel care au scris mai mult decît toți”, nu menționează decît scrierile tipărite pînă atunci în românește și la care elevii aveau lesne acces, ele aflîndu-se în biblioteca recent înființată a Academiei Mihăilene și figurînd frecvent printre cărțile care li se acordau ca premii.

Drept cărturarii din celelalte provincii istorice românești, interesante sînt precizările privind soarta operelor rămase în manuscris ale lui Samuil Micu și, mai ales, Șincai, în legătură cu *Hronica* sa, (pe care o consideră încă ca expunînd evenimente „pînă la începutul veacului acestuia”), fiind făcute importante precizări inclusiv aceea care ne permite să-l identificăm pe Ioan Maiorescu drept autor al *Istoriei Moldovii* în care este inclusă schița istoriografică la care ne referim. În ceea ce privește istoriografia contemporană, sînt menționați principalii reprezentanți, printre care și Gh. Asachi, cu merite mai mari decît cele pe care le avusese în realitate³⁸, probabil și datorită funcției pe care o avea „dumnealui postelnicu”. Sînt menționate apoi periodicele³⁹, cu un rol deosebit de important în cunoașterea trecutului național⁴⁰.

Schița pe care a alcătuit-o Ion Maiorescu, incluzînd și unele referiri la istorici străini, nu este lipsită de inegalități, atît în privința spațiului acordat diferiților istorici, cît și în ceea ce privește modul de tratare. Chiar astfel însă, ea

³¹ *Ibidem*, f. 2.

³² *Ibidem*, f. 5 v.

³³ *Ibidem*, f. 5 v — 6.

³⁴ *Ibidem*, f. 5.

³⁵ *Ibidem*, f. 2 v.

³⁶ În legătură cu persistența și lămurirea acestei confuzii Dumitru Veicîu, *Miron Costin*, Editura Minerva, București, 1973, p. 10 și urm.

³⁷ B.A.R.S.R., Mss. rom. 5786, f. 4.

³⁸ V. Cristian, *Contribuția lui Gheorghe Asachi la dezvoltarea istoriografiei noastre*, ASU, XXII, 1976, p. 79—94.

³⁹ Inclusiv „Foaița pentru mîinte” a prietenului său Gh. Bariț la care era colaborator și „în care s-au tractat mai multe puncturi din istoria acestor două principate” (B.A.R.S.R., Mss. drom. 5786, f. 5 v).

⁴⁰ V. Cristian, *Contribuția primelor noastre periodice la cunoașterea istoriei naționale*, în *Universitatea „Al. I. Cuza” la a cincizecea aniversare a Partidului Comunist Român*, Iași, 1971, p. 135—168.

prezintă, credem, un interes deosebit. Era pentru prima dată cînd se alcătuiă o privire specială de ansamblu asupra istoriografiei noastre. Importanța ei rezultă și mai limpede dacă facem o comparație cu modul cum este prezentată istoriografia în prelegerile introductive ale ațor cursuri similare din epocă, cum sînt cele ale lui Aaron Florian, Mihail Kogălniceanu, Ioan Albineț; în ele, referirile la istoriografie nu lipsesc, dar sînt sumare, insistîndu-se, îndeosebi, asupra dificultăților reconstituirii trecutului pe baza lor și fără a i se rezerva un subcapitol special. Un asemenea subcapitol apare într-un curs inedit, predat la Seminarul Veniamin, în 1843, probabil de „suplentul” Melchisedec sub îndrumarea rectorului Filaret Scriban⁴¹, dar, în afara unor considerații privind faptul că „strămoșii noștri mai mult prin fapte decît prin scris s-au străduit a lăsa monumentele evlaviei, a/le/ credinței și a/le/ patriotismului lor”, nu cuprinde decît simpla menționare a unor istorici români și străini, fără a-i cuprinde pe toți cei la care se referă Maiorescu⁴², cîteva mențiuni asemănătoare fiind adăugate și într-un curs copiat de un elev al aceluiași așezămînt în 1845⁴³. Ce-i drept, în anii următori, preocupările asupra vechii noastre istoriografii se vor intensifica, mai ales prin strădaniile lui Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu. Primul va rezerva cronicelor paragraful al treilea din *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, publicat în primul tom din „Magazin istoric pentru Dacia” (1845)⁴⁴. În același an, Mihail Kogălniceanu va face o prezentare a perioadei cronicărești în *Avant-propos la Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszcynski, Dèmetre Cantemir et Constantin Brancovan*⁴⁵, tot el publicînd ulterior, în primul tom din *Letopisețele Țării Moldovei* (1852), o amplă, în pofida titlului, *Notiție biografică a cronicarilor Moldaviei*⁴⁶. Aceste lucrări se referă însă doar la acei care erau considerați atunci drept cronicari, nu însă și la istoricii propriu-ziși, care, de altfel, nu constituiau obiectul lor. Schița lui Ioan Maiorescu la care ne-am referit aici și pe care o publicăm în anexă poate fi privită, astfel, ca o manifestare particulară în epocă, chiar dacă aceasta are, am văzut, un interes deosebit pentru scrisul istoric din perioadele anterioare. Se adaugă și faptul că referirile la istoriografie nu se limitează doar la subcapitolul privind „izvoarele istoriei patriei”, ci ele sînt întîlnite constant în cuprinsul cursului, în funcție de problemele speciale la care se referă acesta, cu o grijă deosebită de a discerne ceea ce este exact. Se poate astfel spune că și modul în care se apropie Ion Maiorescu de fenomenul istoriografic ne dezvăluie în dascălul transilvănean, așa cum singur se prezintă, „un iubitoriu de istoria nației”⁴⁷.

A N E X A

IZVOARELE ISTORIEI PATRIEI

Patria noastră este cam săracă de documente istorice, din care s-ar putea înjgheba o istorie după cum cere trebuința de față. Pămîntul acesta, ca și toată Dăcia lui Traian, fiind multe sute de ani supuse năvălirilor varvare și nestator-

⁴¹ Arh. St. Iași, Seminarul „Veniamin Costachi” Iași, D. 9/1843—1846, f. 2 ; D. 10/1843—1846, f. 17 v.

⁴² B.A.R.S.R., Mss. rom. 2622, f. 8—9.

⁴³ Biblioteca „V. A. Urechia” Galați, II—63, 91037, Ms. II—32/51, f. 1 v. Datat 12 octombrie 1845, manuscrisul aparține lui Neculai Nicol, de la care biblioteca menționată deține și alte cursuri de la Seminarul Veniamin (V. Cristian, *Ioan Maiorescu, profesor de istorie la Iași, loc. cit.*, p. 317—318).

⁴⁴ N. Bălcescu, *Opere. I. Scrieri istorice, politice și economice 1844—1847*. Editie critică de C. Zane și Elena Zane, Editura Academiei R.S.R., București, 1974, p. 97—101.

⁴⁵ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II, p. 416—420.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 453—474.

⁴⁷ B.A.R.S.R., Mss. rom. 5786, f. 5.

niciei timpurilor, este lesne de înțeles cum pămîntenii s-au deșteptat tîrziu de au început a însămnna pentru urmașii lor întîmpările care au schimbat și au prefăcut soarta țării. Mai întîi au scris streinii despre pămînturile acestea și înainte de toți polonezii de la Dugos încoace, pentru că puțin după întemeerea domniei aici s-au început și relațiile între acestea 2 țări. După ei au scris mai mult despre Moldova și Țara Românească istoricii Ungariei și a/i/ Ardealului de la Bonfinie încoace. Istorii întregi a/le/ prințatelor au scris mai încoace Gibharhi și mai bine decît dinsul Engel. Înainte de întemeerea prințatelor sînt pentru veacurile dinainte și după Hs. mai aproape istoricii greci și romani, pe urmă istoricii bizantini. Cu toată nepriința timpului avem și documente scrise de pămînteni și de alți bărbați din sinul nației și cu drept cuvînt putem zice că Moldova în privința aceasta au întrecut pe celelalte părți a Daciei.

Cel dintîi care au scris despre pămînteni este vornicul Ureche. Acesta au scris istoria Moldovii de la Dragoș pînă la Aaron Vodă, care au fost gonit din scaun la anul 7103, agiutîndu-să întru aceasta și cu doi scriitori polonezi, Pașkovskii și Bilskii.

După el s-au apucat pînă la Costin încă trei, călugărul Misail, Dascălul Simeon și Logofătul Eustratie, aștia încă au scris de la Dragoș pînă la Aaron Vodă, tîindu-să mai cu samă de vornicul Ureche. Istoricul nostru Neculce însămnează despre acești trei că au fost oameni neînvățați care nu cetisă bine la istorii și au făcut pe moldovenii tîhari de unde au urmat că nimene n-au crezut celea scrise de dîșii, nici care vor fi adevărate, auzite ori văzute de ei. După ei s-au apucat logofătul Miron Costin și cît n-au putut mintui el au mintuit fiul lui Necoai Costin. Aceștia încep istoria de la începutul lumii arătînd după scriitorii streini ca ce fel de neamuri au trăit în vechime în pămînturile acestea. De la Dragoș pînă la Aaron să tîin și ei de vornicul Ureche, fără a se ajuta cituși de puțin de Misail, Simeon și Eustratie, pe carii din protivă îi ocărăsc și-i defaimă. Neculce însămnează că de la acești 2. Costini nu să mai găsește nimic scris de la Aaron încoace și că de vor fi scris ceva acelea sînt tainuite.

În urma acestora s-au apucat însuși Ioan Neculce, care cînd au început a scrie era vornic de Țara de Sus și au trăit pe timpul Cantemirilor și după domnia lui Dimitrie Cantemir. El istoria sa pe care o numește Hronograf o scrie după cei mai sus numiți și după streini. Ba încă după cum spune însuși s-au agiutat și cu acești trei scriitori defăimați de Costini și au luat dintrînșii cîte au aflat că sînt adevărate și neînsămnate de alții, anume din ei au luat istoria bătăliei aceia în care moldovenii au arat cu lesii pădurea numită Roșie.

Dară este de însămnat că în vreme ce tradițiile poporului dau această bătălie lui Ștefan cel Mare, Neculcea după numiții scriitorii o dă lui Bogdan feciorul lui Ștefan.

Lucrarea lui Neculcea în Hronograful său trebuie socotită după /cum/ însuși mărturiseste de la domnia lui *Dabija Vodă*, pînă la *Ioan Mavrocordat*. De la *Dabija* sau anul 1662 pînă la *Duca cel Bătrîn* au scris hronograful său din hri-soave, din spusele boerilor și din scriitorii streini: pentru că de la *Dabija* încoace n-au mai găsit nici o cronică pămînteană; eară de la *Duca cel Bătrîn* pînă unde-și închee Hronograful nu le-au scris după nimenea, numai de la sine, căci mărturiseste însuși, că aceste erau scrise în inima lui și nu le-au scris după planul cuiva, ci numai după adevăr. Din hronograful acesta și mai ales din istoria de la *Duca Bătrînul* încoace se vede că Neculcea, care supt *Cantimir* era hatman, este un bărbat învățat și cinstit mai mult decît toate iubitorii de adevăr. Niciăiri nu s-au arătat patriotismul așa de bine ca în istoria relațiilor între *Petru cel Mare* și *Cantimir*, la anul 1711; aicea au avut el prilejul de a-și da părerea despre prinți și despre popoară. El caracterizează pe *Petru cel Mare*, pe generalii lui, pe prințul seu *Dimitrie Cantimir*, pe boierii Moldovii, pe *Carol al XII-lea/Sfedul* și *Cantimir*, la anul 1711; aicea au avut el prilejul de a-și da părerea despre De patria sa vorbește cu multă duiosie, vorbind despre frații săi cu expresia aceasta: *Bieții moldoveni*. Trebuie să însămnăm că *Hatmanul* Neculcea este acel boeriu pămîntean care au sfătuit pe *Cantimir* să nu se închine lui *Petru*.

Măcar că Neculcea în cuvîntare zice că de la *Costinesti* nu să găsește scris de la *Aaron Vodă* încoace, totuși chiar în hronograful Neculcei să găsește istoria prinților de la *Aaron* pînă la *Stefaniță Vodă* la anul 1662 și unde să începe este scris deasupra: *Letopiseșul lui Miron Costin de la Aaron Vodă încoace*, prin

urmare sau este greșală făcută în scriere la prefața lui Neculcea sau că Neculcea când s-au apucat de hronograf încă nu dădusă peste acea bucată din istoria Costinilor care porcede de la Aaron Vodă încoace pînă la Ștefăniță. Însă după cum este scrisă bucata aceasta în hronografii lui Neculcea, apoi este deosăbirea și în cuvinte și în capete de adevăratul ltopiseț al Costinilor. Trebuie să mai însămnăm că Neculcea, unde se închee hronica Costinilor, înainte de a porcede de la Dabija încoace, vîră mai multe cunoștințe istorice pe care nu le-au însămnat și alți scriitori pămînteni dinaintea lui, vrînd cu aceasta să împlinescă scrisile lor. Dar adaogă: *Bine va face cine le va crede și cine nu va crede nu va face nici un rău.*

Din toate aceste hronici au ajuns la noi vornicul Ureche, Costinii și Neculcea; iar Misail, Simeon și Eustratie pînă acum n-au eșit la iveală.

Cel ce au scris mai mult decît toți este prințul D. Cantinir de la care însă în limba noastră avem tipărite numai: *Descrierea Moldovii* (tradusă în nemăște) și *Hronicul moldo-valahilor* în două tomuri de D. Căminariu! Gheorghie Seulescu.

Avem și alți scriitori, însă nu moldoveni, carii au scris despre Moldova.

1. *Călugărul Samuil Clain de la Blaju*, care au scris întreagă istorie a Țării Românești și a Moldovii. Intîiu! așternut al aceștii scrieri să află în limba latină în biblioteca de la Blaju în manuscris, însă să ocupează mai mult cu istoria bisericească. O prescriere dintrînsa în limba românească au fost în biblioteca *Episcopului Vulcan de la Oardea Mare*, care după moartea lui împreună cu biblioteca sa au rămas proprietatea gimnaziului întemeiat de acest episcop la Beiuș.

2. Este *Gheorghie Șincai*, care au scris hronica românilor de la anul 86 după Hs. pînă la începutul veacului acestuia. Cea dintîi, scrisă în limba latină, oprită de cenzura de pe atunci, stă și pînă astăzi în Arhiva din Cluju din Ardeal. Șincai au scris-o și românește în două exemplare. Unul întreg ajunsese după moartea autorului la *Viena* și nu să știa unde se află, pînă la anul 1833. *Gazeta nemăscă de Pojona* au înștiințat că să află la *Viena* și să vinde cu 360 fiorini argint. Un iubitoriu de istoria nației. (Ioan Maior — tăiat) (zeu!), după ce episcopul *Vulcan* n-au vrut să o cumpere pentru că o avea, iar episcopul *Ioan Lemini* nu o putea cumpăra dia alte cauze, au arătat numițul jurnal părinte-ii arh. Ghermano (sic.), care atunci ca ieromonah tipărea la *Festa gramatica franceză* și de atunci să afla la *cuvioșia* sa. Cealaltă copie românească scrisă eară de mîna lui Șincai în curtea episcopului *Vulcan* vine numai pînă la veacul al 15-lea/ la anul 1474 sau 1447. Aceasta încă au avut asemenea soartă cu a lui *Clain*; prin urmare să ține de Biblioteca de la Beiușu, însă acum să află la D. Gavra dată spre tipărire încă de cînd trăea episcopul. Așa dar cea întreagă românească este numai cea de la părintele Gherman.

Afară de aceasta *Petru Maior*, măcar că scopul lui n-au fost de a scrie întreaga vîre unii părți a *Daciei /sic/*, atît în istoria sa despre începutul românilor cît și în istoria bisericii românești au luminat mai multe capite și din istoria Moldavei.

Fiîndcă între principatele *România* și *Moldavia* au fost totdeauna relații, fiînd aceeași soartă pentru amîndouă, cu folos să poată întrebuința istoria profesorului *Aron* la mai multe capite; asămînea a maiorului *Kogălniceanu*, eșită francezeste la *Berlin*. Din această din urmă au eșit numai tomul întîi cuprinzătoriu de istoria Țării Românești și să așteaptă și al doilea cuprinzătoriu de istoria Moldavei.

Dumnea!ui postelnicul Asachi dintre scriitorii cei de astăzi este acela care au adus mai multă lumină asupra mai multor perioduri din istoria Moldavei și care prin tablou hronologic au pus temelul pe care cu înlesnire să poate acum așaia istorie mai desăvîrșită a Moldavei.

Cătră aceste trebuie să mai pomenim atît jurnalile românești de aici din principate, cît și foaia de *Brașov*, în care s-au trecut mai multe puncturi din istoria acestor două prințipate.

Arhiva Românească sub redacția mai sus numitului maior va desăvîrși cunoștințele atîngătoare de istoria Moldavei și va ușura încercarea scriitorilor de a putea da la lumină o istorie critică a patriei. De la această carte nu dorim altă decît ca ea să nu să ocupeze numai /de/ Istoria Moldavei, ci cu istoria în-

tregii nații românești; căci cel puțin atât este știut că nici odată nu s-a va putea scrie bine s.e. istoria Moldavei fără istoria nației românești și dincontra.

Afară de aceasta sînt nenumărate decrete, hrisoave ale rigilor Ungariei, ale prinților Ardealului și mai multe decît toate hrisoavele domnilor din aceste prințipate.

Din toate acestea s-a poate agiuta iubitoriul de istoria patriei; aici sînt în-săm_nate izvoarele cele mai aproape la care putem agiunge mai curînd, dar apoi sînt destui scriitori și mai depărtați, engleji, francezi și alții care au scris des-pre români.

UNE ESQUISSE INÉDITE SUR L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE DUE A IOAN MAIORESCU (1843)

R é s u m é

Les préoccupations pour les réalisations des prédécesseurs datent depuis longtemps dans l'historiographie roumaine. Elles sont devenues systématiques avec la génération de 1848, qui accorda une place prépondérante à la recherche du passé national. Nous les rencontrons dans un *Coup d'oeil sur l'histoire de la Principauté de la Roumanie* dû au professeur transylvain de l'Académie de Bucarest, Aaron Florian (1835) et dans deux vues d'ensemble sur la littérature roumaine rédigés par Mihail Kogălniceanu (1837 et 1839). De la même époque date l'esquisse qui constitue l'objet du présent article.

Ioan Maiorescu, transylvain d'origine, a enseigné plusieurs années au Collège de Craiova. En 1842—1843 il devient professeur d'histoire universelle et de l'histoire de la patrie au Séminaire de Socola (Iasi). En 1843, il a été nommé professeur à l'Académie de la capitale de la Moldavie. En se préparant pour ses nouvelles obligations, il a rédigé une *Histoire de la Moldavie*, qui commence par une très intéressante *Introduction* où est insérée son esquisse historiographique. Il y développe une très élevée conception sur la nécessité de la connaissance du passé national. Pour lui, „l'histoire de la patrie est le livre de la vie pour les siècles passés et surtout pour le présent et pour le futur“. La recherche doit commencer par la connaissance des œuvres des prédécesseurs. Il les passe donc en revue, en insistant surtout sur celles des premières périodes de l'historiographie moldave. Mais il se préoccupe également des travaux historiques de l'École transylvaine, comme de ceux plus récents. En les présentant, il les accompagne des jugements de valeur, des précisions en ce qui concerne leur utilité pour la connaissance du passé. Étant donné le sujet de son cours, il insiste sur les contributions antérieures concernant l'histoire de la Moldavie, mais celle-ci est considérée dans son cadre général roumain. Il est convaincu que l'histoire de la Moldavie ne pourra jamais être bien écrite en dehors de celle de la nation roumaine entière, comme d'ailleurs celle-ci ne peut être comprise sans la première. C'était ici une manière qui anticipa celle de Mihail Kogălniceanu dans son fameux *Cours d'histoire nationale*. Le fait mérite d'être souligné, quoi que Ioan Maiorescu, en revenant la même année à Craiova, n'a pas pu enseigner le cours qu'il préparait à l'Académie de Iasi, cours incomplet (il s'arrêtait à 1476) et qui est resté inédit. Mais la démarche a un caractère symbolique — cette histoire de la Moldavie (premier pas dans les programmes de l'enseignement vers l'histoire nationale) devait être enseignée par un professeur transylvain, dont l'activité didactique était liée aux écoles de la Valachie. La présentation de l'historiographie roumaine dans son ensemble était ainsi naturelle et, en même temps, révélatrice pour cette époque de puissante affirmation de la conscience nationale.